

Urkristet etos och kristen kärleksetik

EVA-LOTTA GRANTÉN

Teol. lic. Eva-Lotta Grantén gör en kort jämförelse mellan G. Theissens teser om det urkristna etos som en syntes av biblisk och grekisk tradition och Anders Nygrens tal om den «ätkristna» agape-kärleken. Grantén menar att Theissen skiljer sig från Nygren genom att han låter den kristna kärleksetiken växa fram ur ett samspel mellan traditioner. Det som förenar de båda är tron på den kristna kärlekens spontana drag.

Att Gerd Theissen valde att föreläsa om urkristen etik när han installerades som hedersdoktor beror främst på att detta är ett av hans många forskningsområden. Samtidigt visar ämnesvalet på en respekt för fakultetens internationellt mest kända namn, Anders Nygren. Nygrens forskning kring hur en syntes av det kristna kärleksmotivet med det antika erosmotivet förbereddes, genomfördes och upplöstes gav genklang i hela världen och inspirerade till fortsatt forskning kring etiska motiv inom den tidiga kristendomen. Det urkristna etos var för Nygren något distinkt och radikalt nytt och innehållet kunde sammanfattas i det «ätkristna», agape. Resonemang kring hur urkristendomens etos en gång formades har också betydelse för hur centrala drag i detta etos förstås i nutiden. Dessutom anknuter forskningen till mer övergripande frågeställningar. Olika religiösa traditioners utformning av kärleksbegreppet är av central betydelse för altruismforskningen, en bred benämning på forskningsdiscipliner som undersöker handlingar som tar hänsyn till andra. Sådan forskning bedrivs i stor utsträckning i en kontext där det är den kristna religionen som man förhåller sig till, och det finns drag i Nygrens framställning av radikaliteten i «den kristna kärlekstanken» som diskussioner kring kärlek och altruism i stor utsträckning ännu idag tar spjörn mot.

Nygrens Agape

Följande punkter kan sägas karaktärisera Nygrens formulering av agapemotivet.¹

1) *Agape utgör centrum i Nya testamentet.* Nygren söker svar på den religiösa grundfrågan, frågan om människans gudsgemenskap. Han

jämför typer av denna gudsgemenskap, uttryckt som grundmotiv i olika åskådningar. Det urkristna motivet är agape, som ställs mot det antika eros. Det är två helt olika typer av motiv, vilket möjliggör en idéhistorisk undersökning av hur det kristna motivet gestaltats i historien. Det renodlade motivet, med den distinkta nedåtstigande kärleken i centrum, är det «ätkäta».

2) *Agape är den kristna etiken.* Nygrens resonemang får också konsekvenser för etiken. Kristen etik, som skiljer sig från all annan etik, är utformad kring agapemotivet, och innehållet är bestämt av gudsgemenskapen. Det är vetenskapligt möjligt att beskriva kristen etik utan att vara metafysisk, det «kristna» är det oblandade motivet, som kan urskiljas i historiska texter.

3) *Agape är sinnelagsetik.* Den etiska kategoriala grundfrågan är frågan om det goda, som för Nygren är det goda sinnelaget. Ett av svaren på frågan om det goda, är den kristna kärleksetiken vars innehåll är spontan och omotiverad kärlek.

4) *Agape är nedåtriktad kärlek.* En handling är god om den har Guds nedåtriktade kärlek, som är spontan och självutgivande, som mönster och drivkraft. Den är omotiverad, vilket betyder att Gud älskar för att Guds väsen är kärlek. Agape är också värdeindifferent, kärleken begränsas inte av goda eller mindre goda egenskaper hos mottagaren. Agape är värdeskapande, mottagaren får ett värde av Gud. Guds agape är också skapare av en gemenskap.

¹ Anders Nygren, *Den kristna kärlekstanken genom tiderna. Eros och Agape*, Svenska Kyrkans Diakonistyrelsens förlag, Stockholm 1930, 1936.

5) *Agape är Guds kärlek*. Gud är subjektet i den kristnes kärlek, för först den som mött agape kan ge den vidare som nästankärlek. Självkärleken tillhör en annan kärlekstyp, eros. Kärleken till Gud är av underordnad betydelse, då den är uppåtstigande. Kärlek som baseras på ömsesidighet förbigås av Nygren, då den ligger utanför det specifikt kristna.

Jag menar att en analys av hur Nygren förstår nästankärleken visar att denna kan karaktäriseras som *unilateral, universalistisk och altruistisk*, med det unilaterala draget i centrum. Utgångspunkten är Gud, Gud sätter vår kärlek i rörelse mot nästan. Detta framgår tydligast om vi betraktar fiendekärleken, menar Nygren. Den är unilateral och omotiverad precis som Guds kärlek till syndaren. Det universalistiska draget är en följd av agapes värdeindifferens, den söker inte efter det partikulära hos vår nästa som skulle kunna motivera vår kärlek. Kärleken till nästan måste också vara altruistisk, i betydelsen självutgivande, för att vara av agapetyp.

En förskjutning inom nutida kristen kärleksetik

Gångna tiders vetenskap framstår för oss med alla sina begränsningar och bestämda förutsättningar, och Nygren har kritiserats hårt, både av metodiska skäl och för sin strävan att renodla motiven. Detta har lett till en nytändning av diskussionen och forskningen kring kärlek och kristen etik som har fortgått in i nutiden. Hur ser då nutida kristen kärleksetik ut i all sin mångfald? Framställningarna har några gemensamma drag, de förhåller sig alltid på något sätt till Nygrens framställning, som de brukar karaktärisera som radikal, och de åberopar sig på ett nytestamentligt stöd för sina normativa slutsatser, vilket pekar på vikten av Theissens och andra exegeters forskning. Men finns det andra tydliga tendenser? Jag vill anknyta till en tes formulerad av etikern Don S. Browning, som innebär att *olika samtida krafter verkar för att förskjuta kristna modeller av kärlek från en betoning av agape som radikalt ensidig och självutgivande kärlek mot en syntes som inbegriper föreställningar kring ömsesidighet och närhet*. Betoningen av att kärlek också, eller till och med

framförallt, uttrycks som ömsesidighet är tydlig såväl inom kristen feministisk etik, nutida protestantisk etik som inom nythomismen. När Browning söker orsakerna till denna förskjutning inom kristen kärleksetik nämner han nutida exegetik, psykologi och evolutionär naturvetenskap som möjliga källor.² Detta innebär att det är värden inom en gemenskap som kommer i fokus.

En jämförelse mellan några framställningar av nutida kristen etik och hur Nygren framställde nästankärleken visar på att en sådan förskjutning är märkbar. Det unilaterala draget i kärleken är numera oftast nedtonat. Det universalistiska draget finns kvar men grunden är istället framförallt en aktning för nästan och dennes absoluta värde, något som bland annat betonas av Gene Outka.³ Kärleken tecknas som uthållig och icke-diskriminerande. Andra, som Stephen Post, vänder sig mot det operonliga i Nygrens (och Outkas) beskrivning av agape och vill istället beskriva Guds kärlek som universell partikularism.⁴ Stephen Pope hävdar att varje moraliskt eller religiöst system dessutom måste erkänna att vi behöver «ordna» vår kärlek och att vi har preferenser när det gäller vem vi interagerar med.⁵ Altruismen, den självutgivande kärleken, har fortfarande en central plats, men utgivandet är inte ett självändamål utan tjänar istället syftet att möjliggöra, återställa eller förnya kärleken. En alltför stark betoning av agape som självuppoffring kan också få negativa följder, vilket har påvisats av bland annat Elizabeth Johnson.⁶

² Don S. Browning, «Science and Religion on the Nature of Love» i Stephen G. Post (red.), *Altruism and Altruistic Love*, Oxford University Press, New York 2002, 335–345.

³ Gene Outka *Agape: An Ethical Analysis*, Yale University Press, New Haven 1972.

⁴ Stephen G. Post, «The Tradition of Agape» i Stephen G. Post (red.), *Altruism and Altruistic Love*, Oxford University Press, New York 2002, 51–64.

⁵ Stephen J. Pope, *The Evolution of Altruism and the Ordering of Love*, Georgetown University Press, Washington 1994.

⁶ Elizabeth A. Johnson. *She Who Is*, Crossroad, New York 1994.

Urkristet etos enligt Theissen

En överblick över Theissens forskning visar på hur den nytestamentliga exegetiken har öppnats mot nya fält. Han använder metoder och frågeställningar från en mängd andra forskningsdiscipliner i sitt bibelvetenskapliga arbete, hämtade från bland annat sociologi, psykologi och evolutionsteori.⁷ Detta innebär att andra frågor ställs och fokus kan förflyttas från de abstrakta idéernas värld till de funktionella aspekterna på formandet av urkristendomens etik. Theissen knyter etiken till frågor om makt och grupptillhörighet, till vem som avgör vad som är rätt och gott.

Ett svar som fanns i urkristendomens kontext var att det är nästans behov som är imperativet, ett anspråk grundat i Guds vilja. Men nästan var inte vem som helst, utan den som tillhörde gruppen. Ett annat svar byggde på att människor, såvitt de har fått en förmåga till självbehärskning, är autonoma. En rätt insikt om verkligheten ledde till att man blev herre över sig själv. Men endast vissa människor hade denna förmåga, medan andra, som kvinnor och slavar, var underordnade.

Theissen hävdar att syntesen av de båda svaren på frågan om etikens grund ledde till att den urkristna etiken utmanade de gränser mellan de nära och de främmande, respektive mellan hög och låg som fanns i biblisk och grekisk etik. Detta ledde till att etiken i urkristendomen universaliserades, så att varje nästa innebar ett anspråk på kärlek, samtidigt som den demokratiserades, då den fyllde människan med en insikt om allas värde. Följden blev en upphöjning av de svaga och små och en ökad inklusivitet mot de som stod utanför gemenskapen. Altruism uttryckt som agape, självutgivande kärlek, blev också ett centralt värde i denna etik. De starkas frivilliga avstående av status, karaktäriserat som ödmjukhet, förutsatte självutgivande. Men denna altruism praktiserades framförallt inom gemenskapen, men ödmjukheten tjänade också som en förklaringsmodell till varför den urkristna gemenskapen ifrågasattes i omvärlden.⁸

⁷ Se följande titlar av Theissen: *Studien zur Soziologie des Urchristentums*, 1979, *Psychologische Aspekte paulinischer Theologie*, 1983, *Biblischer Glaube in evolutionärer Sicht*, 1984.

den.⁸ Syntesen var framgångsrik och det kristna etos överlevde trots att spänningen mellan ett etos för de «innanför» och de «utanför» gruppen bestod genom den kristna traditionen.

Andra vetenskapers förståelse av altruism är svåra att förena med en beskrivning av agape som radikalt osjälvisk och icke-diskriminerande kärlek. Det radikala är dock inte uteslutet, det altruistiska draget inom kristen etik får stöd av annan forskning som visar på komplexiteten och gränsöverskridandet i mänskliga handlingar. Men både Theissens forskning kring nytestamentlig etik och nutida sociologiska, psykologiska och biologiska undersökningar visar på att altruismen tycks vara svår att förena med en generell universalism. Den tycks vara starkt kopplad till grupptillhörigheten. Theissens forskning är ett tydligt exempel på hur nutida exegetik kan leda till den förskjutning Browning pekar på i sin tes.

Det finns därför skillnader i beskrivningarna av det urkristna etos om vi jämför Theissen med Nygren. Skillnaderna i angreppssätt är uppenbara. Theissen beskriver hur etiken växer fram i mötet mellan judisk och grekisk tradition. Det är inte möjligt att systematisera det «kristna» under ett enda grundmotiv och varje motiv innehåller också variationer. Kristet etos är redan från början en syntes av olika element i dess kontext.

Men mitt intryck är att det fortfarande går att hitta något av Nygrens radikala anspråk i Theissens framställning. Gränsöverskridandet motiverat av Guds kärleksrelation till människan, spontaniteten och fokuseringen på nästan finns kvar som en utmaning till de som formulerar en kristen kärleksetik för vår tid.

⁸ En utförlig diskussion om de två centrala värdena inom urkristendomen finns i G. Theissen, *The Religion of the Earliest Churches*, Fortress Press, Minneapolis 1999, 63–80.